

دده قورقود داستانلارین مضمونو و اونلارین یارانما- یازی یا آیینما تاریخی

بو یازی یاشیل ساوالان و ئیلاگیدان آیینیدیر
<http://yashilsavalan.persianblog.com>
سمیرا اعاشه طلب

ادبیات فارسی- دانشگاه علامه طباطبائی

دده قورقود داستانلارین مضمون دیققت ائدیرک، ایکي داستان چيخساق «دلي دومرول و تپه گوز داستانلارین» [بو ایکي داستان افسانه ایله قاریشیبلار و اونلاردا قئیر-ي طبیعی بیر صحنه ده وار] دئییه بیلیرک کی، داستانلار تمامیله قهرمانلیق داستانیدیر و تمامیله ایتنیقاق دوشموش بیر صحنه اوللا بیلر و اونلاردا هنج قئیر-ي طبیعی لیک گوزه دیمیر.

داستانلارداکی راوی، اوغوز تایفالاریندان و اوغوز زامانیندان دانیشیر و بئله آنلاشیلیر کی، راوی آزی بیر نچه عصر اوغوز تایفالاریندان سونرا یاشامیش و اونلارین داستانلارین روایت ائتمیشدیر، آنجاق اونلارین نه زامان قلمه آلیندیگی و نچه موددت قلم واسیطه سیله کیتابدان- کیتابا کئچمسی بیزه بللی دئییل. بونو بیلیرک کی، زامانیمیزا قده ر گلیب چاتان نوسخلر (واتیکان و درسدن نوسخلری) 16-نجی میلادی عصرلرده یازیلیلار.

دده قورقودون داستانلاردا اولان تصویری

«کیتاب-ي دده قورقود»-ون موقددیمه سی نین بیرینجی پاراگرافیندا دده قورقود و بایات ائلیندن، اونون یاشادیگی زامانی ایسه ایسلام پیغمبری یاشایان زامانا یاخین روایت ائدیر. ایکینجی پاراگرافدا ایسه اونون اؤن گوروشلریندن (پیشگویي) بیرینی دئییر. اوندان سونرا دده قورقودون دانیشدیگی حکمتلی سؤزلردن بیر نچه سینی نقل ائدیر. بو سؤزلرین بیر نچه سی ائله بوگون ده مثل کیمی ایچیمیزده ایشله نمکده دیر و اونلار دیققت ائده رکن دده قورقودون نه قده ر حکیم و بیلجی اولدوغونو دوشونورک، داستانلاردا گلدیکده گورونور کی، دده قورقود اوغوز تایفالارین هامی سینا آغساقاللیق ائدیر و هر یئرده ایش چتینه دوشنده دده قورقودان ايمداد ديلمير لر. دده قورقود، اوزوندن ایگیدلیک گؤسته رن اوغلانلارا آد قویور و هر داستانین سونوندا ظاهر اولاراق ائلین شادلیغینا قوشولور و شادلیق چالیر. (دده قورقود الی قویوزلو بیر اوزان دیر). بامسی بنیره ک داستانیندا راوی، دده قورقود و ویلايت صاحیبي آلداندير. بئله بیر قناعته گلمک اولور کی، هر بویوک بیر قهرمانلیق گؤسته رن ایگید، دوشندن قاییدان زامان دده قورقود و چاغیرلار و دده قورقود شادلیق چالارکن او ایگیدین آدینا داستان باغلاير.

دده قورقود تاریخده

جامع التواریخ ده دده قورقودون دورد بویوک تورک حؤکمدارینا موشاویرلیک ائتمیش بیر میللت بویویو اولدوغو یازیلیمشدیر. تاریخی رشیدالدین، دده قورقودون 7-نجی میلادی عصرده محمد پیغمبرین دؤرونده یاشادیغینی قئید ائدیر [1]. 1638-نجی میلادی ایله سییاح اولناری درینده اولدوغو زامان آذربایجانلی لاردان دده قورقود حنکایه لرینی انشیتدیبینی، قازان خان، اروادی بورلا خاتین، ائلهجه ده دده قورقودون بورادا قبری اولدوغونو قئید ائتمیشدیر.

همین عصر اورتالاریندا شامخی یا گلمیش سییاح اولیا چلبی ایسه اوز سیاحتنامه سینده درینده، دده قورقودون قبری اولدوغونو و شیروانلی لارین بو قبری بویوک احتیرام بسله دیکلرینی حتتا انعتیقاد ائتدیکلرینی یازیر.

بیر پارا قئیر-ي موسئند، آنجاق بیر عیدده آشیلارین دبللریندن آلبان سؤزلرده بئله گؤسته ریلیر کی، دده قورقود ایسلام پیغمبری ایله گوروشموش و اونون گوروشوندن قاییدارکن ایسلام دینینی اوغوز تایفالارینا اویره تمیشدیر. انشیتدیکلریمیزه گوره، ایرانین کیرمانشاه، و خوزیستان ایالتلرینده، هابئله عراق تورپاغیندا بابا گوگور، یاخود بابا غرغر آدیندا بیر یئرلر وار. بو یئرلرین آدی آشیلارین روایت ائتدیکلری حادیثه ایله سسله شیر و بو قناعته گلمک اولور کی، دده قورقود اوز زامانی نین آدلیم بیر شخصییتی ایمیش. او، حجاز دا ایسلام پیغمبری نین گوروشونه گنده رکن، یولدا اوتوراق ائتدیکلری یئرلرده آدی قالماقدادیر و کیرمانشاه، خوزیستان و عراق، آذربایجان ایله عربیستان ین یولو اوستونده دیر و بیر مسیر گؤسته رمکده دیر. دده قورقود فارس و عرب تلفوظونده بابا گورگور و بابا غرغر اوللا بیلر.

اوغوزلاردا یازیب- اوخوماق

داستانلاردان بئله آنلاشیلیر کی، اوغوزلار یازماغا چوخ رغبت گؤسته رمه ییلر، چونکی اوشاقلاری اولاراق اونلاری دایملره

وئزىرلر. بۇيۇپە رك اونلار آت مينمك، قىلىنچ وورماق، اووا گىتتمك اۆيرەدىلير و داستانلارين ھىچ بيريندە اونلار يازىپ- اوخوماق اۆيرەدىلمير. اون ايكي داستانى اوخوياركن آنجاق ايكي يئردە يازىپ- اوخوماغا ايشارە اولوبدور. بيريسى قازان خان'ين اۆز فوتوھاتين ساياركن، عوممان دنيوزيندە اولان عاصىلرە وصف اندەرك، دوز دئييل، ترس اوخودوقلاريني بيلديريپ و بو اونلارين لاتين يازدىقلارينا ايشارە اولاييلر. (عرب اليفباسى ساغدان سولا، لاتين ايسە سولدان ساغا، دئمك ترس يازيلير). بو حادىثە عىبنىي حالدا قازان خان'ين يازى بيلديبينى گۆستە رير. سونونجو داستاندا ايسە اوروز قوجا اۆز آدمالاري ايله بئيرەك'ە كاغيذ گۆندەريپ. آنجاق آدمالار بئيرەك'ين يانينا گلە ندن سونرا، كاغيذدان خبر يوخدور. اوروز'ون سۆزلرينى شىفاھى اولاراق بئيرەك'ە دئييرلر. بو ائحتيمالى دا وئرمك اولور كي، داستانلارين يارانديغي زامان ھلە يازى كشف اولمايبيدير و بو نتيجه داستانلارين تاريخيني چوخ- چوخ قديملرە آپاير.

کیتاب-ي دده قورقود'ون ديلي

کیتاب-ي دده قورقود'دا ايشلەدىلن ديل، آذربايجان و شرقي آنادولو ديلينه ديگر تورک لهجهلريندن داھا ياخين اولوب، 13-14-نجو ميلادي عصرلرده بو منطقهده ياشايان اوغزلارين دانىشدیغي ديلين عىبنىيدير. [2] بو کیتابدا بير سيرا بوگون اونودولموش سۆزلريميز وار، (يوم، کدي، يارجيماق، آيقير...) بونلارين کناريندا بير سيرا آذربايجاندا اونودولموش، آنجاق تورکييهده ايشلەمن لوغتلىر گۆرونور (اؤكسوز، نره، شيمدي، اومت، چلب...) ھابئله بير سيرا آذربايجاندا ايشلەمنه رك تورکييهده ايشلەدىلمەين سۆزلره ده راست گلەك اولور (ق و خ حرفي اولان کلملر، ائلمجه ده ياخشى و يامان سۆزلره ده راست گلەك اولور. مره، کيم، ھۆنکور- ھۆنکور و...) اوندا بوگون تلفوظلاري ديشيلن سۆزلره ده راست گلەك اولور. (قايسى=ھانسي، قريم=قنيم، ايس=ايسه و...). اثرده فارسجا و عربجه سۆزلر ده گۆرسەنير (بازرگان، خفتان، حصار و...)

-
- [1] - پاشاافنديئو- آذربايجان شىفاھى خالق ادبيياتى، ص 330.
[2] - دوكتور جواد ھئييت، تورکلرين تاريخ و فرھنگينه بير باخيش، ص 90.
* قايناق: دده قورقوت داستانلاري «بوگونکو ديليميزده»، مو عاصيرلە شديرن: بهرام اسدي.

<http://www.kitablar.com>
<http://www.kitablar.org/>